

Homo Florens – Theoretisch Kader voor Docenten

hbo bachelor economische richtingen

Een Nieuwe Economie vraagt om een eigentijdse visie op de mens. In het huidige economisch onderwijs wordt de mens vooral gezien als een rationeel en individualistisch wezen dat primair uit is op maximale bevrediging van zijn eigen behoeften.

Introductie

In het huidige economische onderwijs is het mensbeeld van de homo economicus vaak (impliciet) aanwezig. Dit uit zich onder meer in modellen die uitgaan van een rationele consument of werknemer die als een volmaakte beoordelaar van zijn of haar eigenbelang consequent keuzes maakt die zijn of haar welzijn maximaliseren. Dit mensbeeld is te eenzijdig om de mens als economisch wezen recht te doen. Hoe men zichzelf en anderen beschouwt stuurt het handelen en heeft dus gevolgen voor individuele organisaties maar ook de samenleving en economie als geheel. De vraag is of, en hoe, we studenten vanuit een breder mensbeeld kunnen opleiden om straks in hun werkende leven adequaat om te gaan met de verschillende maatschappelijke uitdagingen waar zij mee te maken krijgen. Een eerste stap hierin kan zijn om het mensbeeld van de Homo Economicus aan te vullen met die van de Homo Florens om zo vanuit een breder mensbeeld naar economische vraagstukken te kijken en beter recht te doen aan de mens als economische actor.

Het hoofddoel van deze les ‘Homo Florens’ is om de studenten kritisch te laten nadenken over het mensbeeld dat we gebruiken in onze economische theorieën. Aan het einde van de les:

- Kunnen leerlingen het begrip ‘mensbeeld’ herkennen in voorbeelden uit de praktijk en hier kritische vragen over stellen;
- Kunnen leerlingen reflecteren op hoe een (ander) mensbeeld impact heeft op de maatschappij en de economische theorie;
- Kunnen leerlingen kritisch nadenken en vragen stellen over de rol en verantwoordelijkheid die je als economisch professional hebt;
- Kunnen leerlingen logisch redeneren over oorzaken en gevolgen van professioneel handelen van de ‘Homo Economicus’ en de ‘Homo Florens’.

We doen dit door de casus van de The Flower Family te bespreken. The Flower Family is de nieuwe online bloemenservice van Nederland. The Flower Family is ervan overtuigd dat ondernemen in de nabije toekomst alleen nog maatschappelijk geaccepteerd wordt als de onderneming effectief bijdraagt aan de bloei van mens, milieu en maatschappij - ‘flowering a better world’.

Wat is een mensbeeld?

Een mensbeeld is een doordachte en samenhangende voorstelling van wat het betekent om mens te zijn. Het is een expliciet antwoord op de vragen: hoe zien we onszelf, hoe zien we anderen en hoe zien we onszelf in relatie tot anderen? Mensbeelden kunnen verbonden zijn met filosofische, levensbeschouwelijke of religieuze overtuigingen. Ook worden ze gebruikt om historische perioden te typeren. Daarnaast kunnen ze verbonden zijn aan economische stromingen, zoals in het geval van de Homo Economicus binnen de neoklassieke economie¹. De verschillende mensbeelden hebben invloed op de manier waarop mensen zichzelf zien en op de manier waarop we de wereld om ons heen begrijpen en organiseren.

Welke mensbeelden zijn er?

Een bekend mensbeeld is dat van de *Homo Faber*, ontwikkeld in de filosofie. Dit beeld beschrijft de mens als een maker, die de wereld om hem heen kan veranderen en verbeteren door middel van arbeid en technologie. Een ander mensbeeld waar je vaker van gehoord kan hebben is die van de *Homo Ludens*, dat de mens ziet als een spelend wezen dat plezier en creativiteit nastreeft.

¹ <https://www.exploring-economics.org/en/orientation/neoclassical-economics/>

Dit idee is vooral populair geworden in de culturele studies en antropologie. In deze lesbrief zetten we hieronder twee andere mensbeelden naast elkaar: de *Homo Economicus* en de *Homo Florens*.

De Homo Economicus centraal

De Homo Economicus is een mensbeeld waarin de mens gezien wordt als rationeel (calculerend) individu dat zijn eigen vaststaande en gegeven voorkeuren nastreeft. Deze vaststaande en gegeven voorkeuren betreffen verschillende uitingen van het maximaliseren van het eigen 'nut' wat in economische theorieën en modellen over het algemeen geïnterpreteerd wordt vanuit materiële welvaart (financiële rijkdom). Het mensbeeld van de Homo Economicus werd oorspronkelijk voorgesteld door John Stuart Mill met als bedoeling een basis te verschaffen voor het bestuderen van menselijk gedrag door de lens van de economie. Alleen door de mens op deze manier te typeren, konden de momenteel dominante theorieën en modellen van de neoklassieke economische school worden vormgegeven.

Deze op de Homo Economicus gebaseerde theorieën en modellen kunnen zeker waardevol zijn. Bijvoorbeeld in sterk transactionele situaties waar we voor productie of dienstverlening een goede afweging willen maken tussen financiële kosten en baten, waarbij overige waarden nauwelijks een rol spelen. Denk bijvoorbeeld aan het berekenen van transactiekosten bij een bank. Hierbij kan het helpen om uit te gaan van een constant, eenvoudig mensbeeld. Maar ook in dit geval is het belangrijk om bewust te zijn van de beperkingen die gepaard gaan met een dergelijke vereenvoudiging.

Waarom is een ander mensbeeld nodig?

De Homo Economicus betreft een gereduceerd mensbeeld (Di Somma en Van den Heuvel, 2022)². Het mensbeeld heeft geen oog voor historiciteit en voor de sociale, ethische en intellectuele drijfveren van de mens, die een duidelijke rol spelen het economisch gedrag van mensen – economische keuzes zijn vaak primair helemaal niet rationeel, maar eerder ingegeven door impulsen, emoties of de behoefte aan sociale conformiteit. Daarbij komt dat de Homo Economicus niet slechts wordt gebruikt om bepaalde economische feiten te verklaren; dit impliciete denkkader moedigt studenten ook aan om zich op een bepaalde manier te gedragen³.

De focus op nutsmaximalisatie leidt tot een mensbeeld dat voorbijgaat aan de "inherente socialiteit" van het menselijk bestaan en duidt daarom op een gebrek aan intentionele normatieve begeleiding van sociale relaties. Zoals Nullens en Van Nes⁴ betogen, wordt de algehele menselijke bloei in de hedendaagse economie onder meer belemmerd door de voortdurende dominantie van het mensbeeld van de Homo Economicus, die ontaardt in problemen die niet alleen persoonlijke maar ook sociale relevantie hebben, omdat ze leiden tot een niet-duurzame samenleving (sociaal en ecologisch). De sleutels tot de vorming van het sociale zelf zijn:

- (1) wederkerigheid (bijv. turn-taking, fairness),
- (2) empathie (bijv. emotionele communicatie, compassie), en
- (3) waardering (bijv. de internalisering van regels en normen).

De Homo Florens als nieuw mensbeeld

Het mensbeeld van de Homo Florens beschrijft een mens die zich bewust is van zijn afhankelijkheid van anderen. De Homo Florens is gericht op duurzame relaties en vindt voldoening in het welzijn van anderen. Deze mens denkt natuurlijk ook aan zijn eigen welzijn, maar komt pas echt tot bloei in relatie met anderen. Dit mensbeeld kan studenten in het Hoger Economisch Onderwijs een blik bieden op een economie waarin de bloei van de medemens ertoe doet. Dat ondersteunt hen tijdens hun loopbaan mee te werken aan de transitie naar een duurzame, inclusieve en menswaardige economie.

² Dr. Emilio di Somma, Dr. Steven C. van den Heuvel (2022). *Recentering Economics: The Human Person in New Economic Thinking*, Institute of Leadership and Social Ethics. [<https://lerenvoormorgen.org/wp-content/uploads/2022/02/White-Paper-Homo-Florens.pdf>]

³ "Raworth argues that the model of the homo economicus not only is used to "explain" certain economic facts but also encourages people to "behave" in a certain way. The idea of the "rational economic man" can influence the way we act in financial markets and may influence the way we act outside of them as well." (in ²)

⁴ Van Nes, Jermo, Patrick Nullens, and Steven C. van den Heuvel. *Relational Anthropology for Contemporary Economics: A Multidisciplinary Approach*. Springer, 2022.

De Homo Florens hypothese is dat de mens vier fundamentele ‘drives’ heeft:

1. de wens tot overleven,
2. de behoefte aan beheersing van de leefomgeving,
3. het verlangen naar verbondenheid met anderen (mensen, de natuur) en
4. de behoefte aan betekenis.

Het is belangrijk om in het economisch denken over de mens recht te doen aan deze fundamentele menselijke drives, en daardoor de overmatige reductie van de Homo Economicus te vermijden. Het adresseren van de 3e en 4e drive in het onderwijs is nodig om studenten te leren hoe ze samen aan complexe maatschappelijke vraagstukken kunnen werken, vanuit intrinsieke motivatie. Drijfveer 4 houdt ook verband met wat Biesta⁵ subjectificatie noemt: je als student leren verhouden tot je eigen vrijheid en tot de wereld.

“Terwijl economie als de kunst van het scheppen van waarde door wederkerigheid samenwerken zou moeten bevorderen, vernietigt het huidige economieonderwijs het vertrouwen en de liefde voor samenwerken juist. Daarmee draagt het bij aan de teloorgang van onze planeet. Het ontwaart ook de munt waarop onze samenleving gebaseerd is, namelijk het vertrouwen in wederkerige dienstbaarheid”. (Bovenberg, 2023)

Uiteindelijk is de mens een zeer complex wezen wat niet in één standaardbeeld gevat kan worden. Ook de Homo Florens, letterlijk de florerende mens, is dus niet volledig. We stellen dit mensbeeld dan ook voor als een aanvulling op andere mensbeelden.

Wat betekent de toepassingen van de Homo Florens?

Ondernemen vanuit het perspectief van de Homo Florens leidt tot andere keuzes in de bedrijfsvoering. Met name de drives 3 en 4 komen daarbij duidelijk terug. Kijk bijvoorbeeld naar het Amerikaanse bedrijf Greyston Bakery:

- Bij Greyston Bakery creëren ze betekenisvol werk voor mensen die belemmeringen ondervinden bij het vinden van een baan; ze nemen bakkers aan via hun Open Hiring®-beleid. Vervolgens bieden ze hun bakkers voortdurende training en ontwikkeling om hun werkervaring te verrijken.
- Greyston Bakery is een gecertificeerde B Corporation - wat betekent dat hun inspanningen grotendeels ten goede komen aan mensen in de lokale gemeenschap.

In de les gaan de studenten aan de slag met een andere casus en ze ontdekken welke invloed een ander mensbeeld heeft op de keuzes die organisaties kunnen maken.

Colofon:

Initiatief en financiering: Leren voor Morgen, mede mogelijk gemaakt door de Golschmeding Foundation

De lesbrieven zijn opgesteld met hulp van een adviesraad van economen:

dr. Steven C. van den Heuvel	ILSE
drs. Cees Tulp	ILSE
drs. Eveline Kapteijn	LOOFC

Samenstelling en redactie:

drs. Maarten Nijman	ONE
drs. Rosa van As	ONE
drs. Peter Luijten	LvM

© ONE 2023

⁵ Gert Biesta. Wereldgericht onderwijs. Phronese, 2022